

JAZYKOVĚDNÁ RUSISTIKA NA BRNĚNSKÉ FILOZOFICKÉ FAKULTĚ

(Ohlédnutí za pětasedmdesátiletou historií a další perspektivy oboru)

Aleš Brandner

V roce 1994 oslavila brněnská Masarykova univerzita 75 let od svého založení. Když koncem října roku 1918 vznikla samostatná Československá republika, bylo možno uskutečnit dlouholeté národní úsilí, aby ke staroslovnému vysokému učení Karlovu byla i na Moravě zřízena ještě druhá česká univerzita. Zákon o jejím zřízení odhlasovalo Národní shromáždění dne 28. ledna 1919. S výukou na Filozofické fakultě se však začalo až od studijního roku 1922/23. Odborníci pověřeni jednotlivými úseky měli až do zahájení přednášek uloženo zajistit nutné předpoklady pro řádné fungování seminářů a ústavů, hlavně postarat se o vybudování odborných knihoven.

Vědecká a pedagogická činnost v oboru ruského jazyka se rozvíjela na Filozofické fakultě nejprve v rámci srovnávací slovanské jazykovědy a paleoslovenistiky. Prvním profesorem srovnávací slovanské jazykovědy byl významný badatel **Václav Vondrák**, povoláný sem z vídeňské univerzity, který se v roce 1921 ujal tehdejší stolice slovanské filologie. Během svého pětiletého působení v Brně stačil vybudovat seminář pro slovanskou filologii, založil dobré tradice srovnávacího studia slovanských jazyků a reprezentoval Masarykovu univerzitu i jako jeden z jejích prvních rektorů. Do Brna přišel už jako mezinárodně uznávaný vědec. Patřil k čelným představitelům světové slavistiky na poli církevněslovanské filologie a srovnávací slovanské jazykovědy. Po jeho smrti v roce 1925 suploval jeho přednášky a semináře **František Trávníček**, a to až do roku 1929, kdy do Brna přišel **Bohuslav Havránek**. Po habilitaci v Praze v roce 1928 byl poslán jako mimořádný profesor. Zpět do Prahy se vrátil v roce 1945. Při svých srovnávacích výkladech věnoval pozornost mj. též jazykové stránce památek ruské církevní slovanštiny.

Jako samostatný obor se studium ruštiny datuje od roku 1925, kdy do Brna přišel **Sergij Grigorjevič Vilinskij**, někdejší profesor univerzity v Oděse. Na filozofické fakultě pracoval až do roku 1950 a zaměřoval se hlavně na literaturu, i když vzděláním byl spíše lingvista. Kromě toho však po celou dobu svého předválečného působení vedl i praktickou výuku ruského jazyka v lektorských cvičeních.

V letech 1924-1927 udržoval kontakty s brněnskou univerzitou **Nikolaj Nikolajevič Duronovo**. Vydal první díl své práce *Введение в историю русского языка* (Brno 1927).

Citelné posily se dostalo brněnské Filozofické fakultě v osobě **Romana Osipoviče Jakobsona**. V roce 1933 se habilitoval a vedl přednášky a semináře z ruské filologie. V roce 1937 byl jmenován profesorem. Po německé okupaci Československa v roce 1939 emigroval z rasových důvodů do USA.

Když koncem 30. let vzrůstal u posluchačů zájem o ruštinu byl ustanoven dalším vyučujícím ruského jazyka **Bořivoj Novák**. Svou vytrvalou prací se zasloužil o vybudování slavistických a rusistických knižních fondů na fakultě. V jeho osobě byla představena i kontinuita brněnské rusistiky po II. světové válce s rusistikou předválečnou.

Po osvobození v roce 1945 dostává studium rusistiky kvalitativně nový charakter: ruština byla zavedena do základních a středních škol, obor si zapisuje mnoho posluchačů, vyvstává naléhavá potřeba vychovat učitelské kádry rusistů pro výuku na školách. Současně však bylo nutno vybudovat i sám učitelský sbor vyučujících ruský jazyk a literaturu na fakultě a nově konstituovat rusistiku jako jeden ze samostatných studijních oborů. Vůdčí vědeckou osobností na poli ruské jazykovědy v prvních poválečných letech byl **František Trávníček**, bohemista se znalostmi srovnávacími, speciálně pak rusistickými. Ujal se přednášek a seminářů z historické ruštiny, vedle bohemistů vychoval současně první poválečnou generaci rusistů.

Po zřízení kateder v roce 1951 se doplnil učitelský sbor jazykovědné rusistiky především o první mladé absolventy, kteří dostudovali až po II. světové válce a zvolili si ruský jazyk za svou základní specializaci: v roce 1951 přišel na katedru **František Březina** a byl ustanoven asistentem **Stanislav Žaža**, v roce 1952 byla povolána **Helena Puchljaková**, čímž byla tehdy vyřešena naléhavá potřeba disponovat na katedře alespoň jedním rodilým mluvčím, v roce 1954 nastoupili **Roman Mrázek** a **Jiří Brym**, v roce 1962 byla přijatá **Ljubov Lzálová**, v roce 1963 přišli **Jiří Jiráček** a **Jiří Bronec**, který v roce 1971 po znovuzřízení celouniverzitní katedry jazyků se stal jejím vedoucím, v roce 1965 nastoupila **Tat'ána Cablíková**, v roce 1972 byl přijat **Aleš Brandner**, v roce 1978 byl ustanoven asistentem **Jan Šturala**, v roce 1982 se stali členy katedry **Tat'ána Juříčková** a **Jiří Vacek** a v roce 1984 **Jiří Gazda**.

V roce 1952 v souvislosti se zavedením povinné výuky ruštiny na vysokých školách byla vedle katedry rusistiky zřízena ještě katedra ruského jazyka (později reorganizována v katedru jazyků). Zabývala se převážně praktickou výukou jazyka a odborné terminologie, zabezpečovala překlady a jazykovou výuku aspirantů. Prvním vedoucím této katedry byl **Ladislav Šwirk**. V roce

1963 toto pracoviště splynulo s odbornými filologickými katedrami na fakultě, takže její pracovníci v oboru ruštiny přišli na katedru rusistiky.

Rusistika jako odborné badatelské oddělení a aprobační specializace byla na Filozofické fakultě dlouho pěstována jako širší filologický obor, zahrnující jazykovou i literární složku. Rozmach vědecké a pedagogické činnosti si vyžádal v roce 1965 rozdělení katedry na dvě samostatná pracoviště, takže od té doby se jazykovědná rusistika soustředí uje v rámci katedry ruského jazyka. Vedoucím lingvistické katedry zůstal **Bořivoj Novák**, který v roce 1959 převzal po odchodu literárního vědce **Franka Wollmana** vedení tehdejší celistvé rusistiky. Po jeho smrti v roce 1973 se ujal vedení katedry **Stanislav Žaža**, v roce 1981 jej ve funkci vystřídal **Jiří Jiráček** a po jeho odchodu do důchodu v roce 1990 byl do čela katedry zvolen **Aleš Brandner**.

Nejnáléhavějším úkolem české poválečné rusistiky bylo vybavit široké kruhy zájemců o ruštinu základními slovníky a gramatikami a vytvořit tím předpoklady pro seriózně založené studium tohoto slovanského jazyka. V této souvislosti stojí za zmínku, že v letech 1952-1964 vycházel šestidílný *Velký rusko-český slovník*, o jehož vydání si nemalou zásluhu získal **Bořivoj Novák** s **Maríí Někrachovou** z brněnské pedagogické fakulty, kteří po celou dobu edice tohoto díla dotvářeli definitivní znění hesel a pečovali o přesnost ekvivalentů. Cenné studijní pomůcky ze slovní zásoby, frazeologie a konverzace sestavila ve formě skript **Helena Puchljaková**, která se těmto otázkám věnovala také teoreticky. Studium internacionálního lexika v ruštině a jeho derivačních zákonitostí se zabýval **Jiří Jiráček**, který řadu svých dílčích publikovaných výzkumů zobecnil a dotvořil ve dvou syntetických monografiích. Spolu se **Stanislavem Žažou** byli členy autorského kolektivu pro zpracování celostátní vysokoškolské učebnice morfologie, která čeká na své otištění. Porovnávacímu studiu ruské a české mluvnické stavby se věnovali zvláště **Jiří Brym**, **Roman Mrázek** a **Stanislav Žaža**. Posledně dva jmenovaní ve spolupráci se slavistou **Jaroslavem Bauerem** se podíleli na vypracování první rozsáhlejší a vědecky založené mluvnice současné ruštiny v porovnání s češtinou; jsou autory celého oddílu věnovaného skladbě (*Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II. Skladba*. Praha 1960, 1979³). **Roman Mrázek** s **Jaroslavem Bauerem** jsou pak spoluautory *Školní mluvnice ruského jazyka* (učebnice pro střední školy, od roku 1968 vyšla už v 11 vydáních). **Stanislav Žaža** se dále zabýval problematikou pravopisu a interpunkce, paradigmatickou a akcentuací ruského slovesa a spolupracoval na celostátní vysokoškolské učebnici syntaxe. V popředí zájmu **Jiřího Bryma** byly otázky morfologické sémantiky, především slovesné kategorie.

Problematika metodiky se zvláštním zaměřením na slovní zásobu a její osvojování z porovnávacího hlediska se stala předmětem praktického a teoretického zájmu **Jiřího Bronce**.

Rozborem zvukového plánu ruštiny a problematikou překladu se prakticky i teoreticky zabývá **Ljubov Lízalová**. Fungování předložkových pádů v ruštině, jakož i otázkami týkajícími se diachronní morfematiky v porovnávacím plánu rusko-českém jsou v popředí zájmu **Aleše Brandnera**. Stylistickým rozбором uměleckého textu se zabývá **Tat'ána Juříčková**. Otázky lexikologie a lexikografie se zvláštním zřetelem k neologii stojí v centru odborných zájmů **Jiřího Gazdy**. V minulých měsících od nás odešli dva pracovníci: **Jiří Vacek**, který odborně pracoval v oblasti derivatologie (se zaměřením na tvoření substantiv v ruštině), a **Jan Šturala**, který úspěšně rozvíjel svou vědeckou činnost v oblasti skladby současné ruštiny.

Významnou pomoc při praktické výuce i v jazykovědné činnosti katedry poskytovali ruští pracovníci, kteří k nám v letech 1971-1990 byli posláni jako lektori. V této souvislosti nutno též zmínit se o pomoci pražské odbočky Institutu ruského jazyka A. S. Puškina. Rusistika na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity vděčí za své výsledky též spolupráci se členy brněnských i mimobrněnských slavistických a rusistických pracovišť.

Po listopadových událostech v roce 1989 doznává studium ruštiny jistých změn: na základních a středních školách byla zrušena výuka ruštině jako povinnému vyučovacímu předmětu. Spolu s ostatními západními jazyky (zejména angličtinou a němčinou) se stala předmětem volitelným. Základní a střední školy jsou v současné době přesyceny učiteli ruštiny, ale na druhé straně se jim nedostává učitelů západních jazyků. Za těchto okolností není třeba už připravovat tak vysoký počet rusistů, jako tomu bylo v minulých letech. S tím souvisí i personální obsazení rusistických pracovišť. Ukazuje se, že do budoucna vystačí obě pracoviště přibližně s polovičním obsazením učitelských míst. Dojde proto v nejbližší budoucnosti k jejich administrativnímu sloučení, což bude předstupněm pozdějšího spojení všech slavistických oborů na fakultě v jeden velký ústav, kde by ruština měla mít dominantní postavení mezi ostatními slovanskými jazyky, obdobně jako je tomu na západoevropských univerzitách.

Veškerá odborná činnost členů katedry byla a nadále je zaměřena na výzkum jazykového systému ruštiny - v plánu synchronním i diachronním - z hlediska konfrontačního vzhledem k češtině, aby výsledky mohly být aplikovány v praxi. Takto pojatá zkoumání garantují efektivní výuku ruštiny. O dalších perspektivách takto pojatého bádání bude jednat dnešní konference.

LITERATURA:

BRNĚNSKÁ VĚDA A UMĚNÍ meziválečného období (1918-1939) v evropském kontextu. Sborník příspěvků z konference Masarykovy univerzity konané v rámci oslav 750. výročí udělení městských práv Brnu ve dnech 22.-25. září 1993.

SLAVICA na Univerzitě J. Ev. Purkyně v Brně (filologie, literární věda, historiografie, uměnovědy). Univerzita J. Ev. Purkyně v Brně 1973.

SLAVICA na Masarykově univerzitě v Brně. Literární věda, jazykověda, historiografie, uměnovědy. 2. doplněné a rozšířené vydání. Masarykova univerzita v Brně 1993.

VEČERKA, R.: Československá slavistika jazykovědná. Brno 1985.